

Geliş Tarihi:

24.06.2022

Kabul Tarihi:

16.10.2022

Yayımlanma Tarihi:

31.12.2022

Kaynakça Gösterimi: Gürel E., & Gönkek, P. (2022). Spor, kültür ve dil: Türkçede bulunan atasözü ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1341-1364. doi: 10.46928/iticusbe.1135351

SPOR, KÜLTÜR VE DİL: TÜRKÇEDE BULUNAN ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ

Araştırma

Emet Gürel

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Ege Üniversitesi

emet.gurel@ege.edu.tr

Pelin Gönkek

Ege Üniversitesi

pelin.gonkek@ege.edu.tr

Emet Gürel, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden lisans, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir. Anadolu Üniversitesi'nden kültürel miras ve turizm alanında ön lisans, felsefe alanında lisans derecelerine de sahip olan Gürel'in çalışma alanlarını; iş iletişimi, iletişim yönetimi, stratejik iletişim ve iletişim çalışmaları oluşturmaktadır.

Pelin Gönkek Ege Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nde araştırma görevlisidir. Ege Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi'nden lisans ve Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nden yüksek lisans derecelerine sahiptir. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Yönetimi Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam eden Gönkek'in çalışma alanlarını spor iletişimi, spor pazarlaması ve spor yönetimi oluşturmaktadır.

SPOR, KÜLTÜR VE DİL: TÜRKÇEDE BULUNAN ATASÖZÜ VE DEYİMLER ÜZERİNE BİR İÇERİK ANALİZİ

Emet Gürel
emet.gurel@ege.edu.tr
Pelin Gönkek
pelin.gonkek@ege.edu.tr

Özet

Amaç: Spor; beden, zihin ve ruh gelişimine hizmet eden bireysel ya da takım halinde gerçekleştirilebilen ve belirli kurallara tabi olan eylem olarak tanımlanabilmektedir. Spor; bireyi performans sergilemeye, rekabete, dayanışmaya, takımdaşlığa, başarıya yöneltmekte ve kişisel gelişime katkıda bulunmaktadır. Sporun tarihsel gelişimi, uygarlık tarihine koşut bir seyir izlemektedir. Öyle ki modern sporun gelişimini, kapitalizmin gelişimi üzerinden çözümlenmek mümkündür. Bu paralelde sporun ilk ortaya çıkışı, insanın kendi varlığını keşfetmesi ve doğayla mücadeleye girmesi ile ilişkilendirilebilmektedir. Spor, aynı zamanda kültürel bir eylemdir. Huizinga'nın oyun oynayan insanı simgeleyen 'homo ludens' kavramı ile işaret ettiği gibi, yeryüzünde insana ait her şeyin başlangıcının oyun olduğuna dikkat çekmek ve 'önce oyun vardı' saptamasını yapmak mümkündür. Huizinga'ya göre kurgusal olduğu bilinen ve gündelik hayatın dışında yer alan, bununla birlikte oyuncuyu da tamamen içine çeken, gönüllü ve özgür bir eylem olan oyun; tarih boyunca, hayatın her alanında kültürün temel ögesi olarak varlığını sürdürmüştür. Oyunun kültürle olan bağından ve oyunun evvel ezel niteliğinden hareket eden bu çalışma; spor olgusunun Türkçedeki yer ve önemini atasözleri ve deyimler üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Nitel desende oluşturulan çalışma, Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nü evren kabul ederek tasarlanmış ve içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Bulgular: Araştırma kapsamında Türkçede bulunan spor olgusu ile ilgili atasözleri ve deyimler tespit edilmiş ve oluşturulan kategoriler uyarınca değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise elde edilen bulgular yorumlanmış ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Özgünlük: Çalışmada ulaşılan en temel sonuç, Türkçede bulunan deyimlerde spor olgusunun oldukça önemli bir yer arz etmesidir.

Anahtar Kelimeler: *Spor, Kültür, Dil, İçerik Analizi, Türkçe, Atasözü, Deyim*

JEL Sınıflandırılması: Z1, Z10

SPORT, CULTURE AND LANGUAGE: A CONTENT ANALYSIS ON PROVERBS AND IDIOMS IN TURKISH LANGUAGE

Abstract

Purpose: The sport can be defined as the action, which can be performed individually or as a team and subject to certain rules, that serves the development of body, mind, and soul. Sport leads the individual to performance, competition, solidarity, teamwork, and success meanwhile contributes to personal development. The historical development of sports follows a course parallel to the history of civilization. It is possible to analyze the development of modern sport through the development of capitalism. In this parallel, the first appearance of sport can be associated with the discovery of one's own existence and the struggle against nature. Sport is also a cultural act. As Huizinga points out with the concept of 'homo ludens' it is possible to draw attention to the fact that the beginning of everything pertaining to humans is the game. According to Huizinga, the game that is known to be fictional and out of everyday life, which is also a voluntary and free action that completely engages the player; throughout history, it has survived as a fundamental element of culture in every aspect of life. This study is based on the connection of the game with the culture and existence of the game from all eternity, aims to investigate the place and importance of sports phenomenon in Turkish by means of proverbs and idioms.

Method: The study is performed with qualitative design, is designed by adopting the Turkish Language Association Proverbs and Idioms Dictionary as a universe and carried out with the content analysis method.

Findings: Proverbs and idioms related to the sports phenomenon in the Turkish language determined and evaluated according to the categories. In the conclusion part of the study, findings interpreted and suggestions for future studies presented.

Originality: The main conclusion reached in the study is that the phenomenon of sports has a very important place in idioms in Turkish language.

Keywords: *Sports, Culture, Language, Content Analysis, Turkish, Proverb, Idiom*

JEL Classification: Z1, Z10

GİRİŞ

Spor, en genel anlamıyla belirli kurallara ve tekniklere uygun olarak bedeni geliştirmek amacıyla yapılan beden hareketleridir. Uygarlık tarihinde eski çağlardan günümüze dek önemli bir konuma sahip olan spor, insanla ve kültürle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sporun; kültürel değerlerin şekillendirilmesinde, aktarılmasında ve yaşatılmasında belirgin bir rol oynadığını ifade etmek mümkündür. İnsanın bireysel ve toplumsal gelişimi, spor olgusunun gelişimi ile koşutluk arz etmektedir. Başlangıçta doğal yaşamın bir gereği olarak gündelik faaliyetlerde kendisini gösteren spor, zamanla boş zamanı değerlendirme aracına dönüşerek bir eğlence ve bir oyun olarak kabul görmüştür. Günümüzde ise kendine özgü eğitim-öğretim programına ve formasyonuna sahip bir ‘meslek’, gün geçtikçe hareketsiz ve sağlıksız yaşam tarzına alternatif bir ‘faaliyet’, yüksek kâr marjına sahip organizasyonların yapılabilmesini sağlayan uygun bir ‘ortam’, girdi-çıktı dengesine dayanan farklı sportif faaliyetleri içeren bir ‘sektör’ olarak varlık göstermektedir. Kapsadığı yaygınlık ve sahip olduğu işlevsellik nedeniyle sporu, kültürel çalışma bağlamında incelemekte ve sporun dile yönelik yansımalarını mercek altına almakta yarar vardır.

Çalışma kapsamında spor olgusunun Türkçedeki görünümünü ortaya koymak, diğer bir ifadeyle sporun Türk kültüründeki yer ve öneminin Türkçeye yansımalarını gözler önüne sermek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle spor olgusuna ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş, ardından Türkçede bulunan ve spor olgusunu konu alan atasözleri ile deyimleri içeren bir içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Fransızca ‘sport’ kelimesinden Türkçeye girmiş olan spor; bedeni ya da zihni geliştirmek amacıyla kişisel veya toplu olarak gerçekleştirilen, bazı kurallara göre uygulanan hareketlerin tümüdür (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2022). Etimolojik köken itibarıyla ele alındığında spor kelimesi, 1400’ler ile tarihlenen ve “zevk almak, kendini eğlendirmek” gibi anlamlar ifade eden eski Fransızca bir kelimedir. 15. yüzyılın sonlarından itibaren ise, “açık havada egzersiz yaparak ve bazı oyunlara katılarak kendini eğlendirmek” şeklindeki kısıtlı anlamına kavuşmuştur (Harper, 2022).

Cambridge English Dictionary’de (2022) spor; “zevk için ve/veya iş olarak kurallara göre oynanan veya yapılan fiziksel çaba ve beceri gerektiren oyun, yarışma veya aktivite” olarak karşılık bulmaktadır. Tomlinson’a (2010) göre spor; “bir performansta ya da yarışmada elde edilen bir beceriye ve bir rekabet sonucunda ölçülebilir bir başarıya dayanan genellikle fiziksel bir eforla ilişkilendirilen insan etkinliği” olarak tanımlanmaktadır. Sutula (2018) önemli bir sosyal-kültürel bir olgu olarak nitelediği sporu; insanların yarışmalara hazırlanmalarına ve katılmalarına yönelik fiziksel egzersizlerle bağlantılı aktivitelerden oluşan, tarihsel bağlamda bireysel ve toplumsal düzeyde önemli sonuçları olan bir etkinlik olarak tanımlamaktadır. Fişek (1998) ise sporu; geniş boyutlu, geniş kapsamlı ve evrensel bir olgu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda “spor; yapan -sporcu- açısından kazanmaya dönük teknik ve fizik bir çaba, izleyen -seyirci- açısından yarışmaya dayalı estetik bir

süreç, toplum geneline oluşturulan bütün içinde yerine göre o *toplumun çelişki ve özelliklerini yansıtan bir ayna*, yerine göre de onu yönlendirebilen *etkili bir araç*” olarak tanımlanabilmektedir (Fişek, 1998: 34).

Tüm bu tanımların da işaret ettiği üzere spor, insani ve toplumsal bir süreçtir. “Spor, özde insana doyum veren bir oyun, bir başka deyişle ilk insansı yaratıklardan günümüz insanına ve hayvanlar dünyasının önemli bir bölümüne genelleşebilen ‘oynaşma’ güdüsünün gelişkin, örgütlü, kurallara uygun bir uzantısıdır. Bugün ulaştığı gelişkinlik düzeyinde spor; teknik, estetik, fiziki bir süreçtir” (Fişek, 2003: 49-50). Spor, özde insani olsa da aynı zamanda toplumsaldır ve önemli bir toplumsal kurumdur. Toplumun beğeni, değer ve çelişkilerini yansıtmakta, toplumun ona yüklediği işlevleri yerine getirmektedir.

Sporun tarihinin, uygarlık tarihine koşut olduğunu ifade etmek mümkündür. Huizinga (2010: 16), oyunun kültürden daha eski olduğuna dikkat çekmektedir. Oyun, en basit biçimlerinde bile ve hayvan hayatının içinde, tamamen fizyolojik bir olgudan daha fazla bir şeydir. Bizatihi bir oyun olarak, tamamen biyolojik ve en azından tamamen fiziksel bir faaliyetin sınırlarını aşmaktadır. Oyun, anlam bakımından zengin bir işlemdir. Oyunda, yaşamın doğrudan gereksinimlerini aşan ve eyleme anlatı katman bağımsız bir unsur ‘oynamaktadır’. Her oyun bir anlam taşımaktadır. Hangi açıdan ele alınırsa alınsın, oyunun bu ‘kasıtlı karakteri, bizatihi özünün içinde yer alan maddi olmayan bir unsurun varlığını açık etmektedir.

Oyun, tarih boyunca hayatın her alanında kültürün temel ögesi olarak varlığını sürdürmüştür. Öyle ki oyun, kolektif hayatın tüm önemli biçimlerinin ortaya çıkışında etkin bir rol oynamıştır. Huizinga’ya (2010: 50) göre “oyun; özgürce razı olunan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, gerilim ve sevinç duygusu ile ‘alışılmış hayattan ‘başka türlü olmak’ bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem veya faaliyettir”. Bu bağlamda oyun; kurgusal olduğu bilinen ve gündelik hayatın dışında yer alan, bununla birlikte oyuncuyu da tamamen içine çeken, gönüllü, özgür bir eylemdir. Sınırları özellikle belirlenmiş zaman ve mekân içinde gerçekleşen, her türlü maddi çıkardan ve yarardan uzak olan bu eylem, verilen kurallara göre, belli bir düzen içinde yerine getirilmektedir.

Tarihsel süreç içinde spor, başlangıçtaki görünümü ile kalmamış ve değişmiş, gelişmiş, karmaşıklaşmıştır. Bu bakış açısı uyarınca spor, çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Spor olgusunun kapsamını anlamak konusunda yardımcı olan bu sınıflandırmalar, ilgili spor dalının gerektirdiği özellikler temel alınarak gerçekleştirilmektedir. Spor türlerinin sınıflandırılmasında sporun doğasında bulunan rekabet olgusundan hareketle spor etkinliğini gerçekleştiren taraflar - rakipler-, spor etkinliğinin amacı ve etkileşimin niteliği bir çıkış noktası olarak kullanılabilir. Bu bağlamda spor dalları; bireyin rakibini kontrol etmeye çalıştığı ‘mücadele sporları’ -örneğin boks, eskrim vb.-; bireyin rakibiyle doğrudan rekabet halinde olduğu ve bir nesneyi kontrol etmeye çalıştığı

'hedef sporları' -örneğin futbol, satranç vb.- ve bireyin rakibi tarafından engellenmediği 'bireysel sporlar' -örneğin golf vb.- olarak sınıflandırılabilir (Stefani, 1999).

Spor türlerine ilişkin bir başka sınıflandırma, Livingstone ve Forbes (2016: 346) tarafından spor etkinliğinin özellikleri temel alınarak yapılmıştır. Tablo. 1'de sunulan sınıflandırma uyarınca spor; 'mücadele sporları', 'bireysel estetik içerikli sporlar', 'bireysel amaçlı sporlar', 'yarış sporları', 'file/kort sporları', 'hücum sporları', 'açık hava sporları' ve 'hedef sporları' şeklinde kategorilere ayrılabilir.

Tablo 1. Livingstone ve Forbes'e Göre Spor Türleri

<u>Mücadele Sporları</u>	Boks, Tekvando, Güreş vb.
<u>Bireysel Estetik Sporlar</u>	Atlama -su sporu- kule-, Artistik Buz Pateni, Senkronize Yüzme vb.
<u>Bireysel Amaçlı Sporlar</u>	Golf vb.
<u>Yarış Sporları</u>	Atletizm, Biatlon, Yatçılık/Yelken, Yarış Kızağı/Skeleton, Kano/Kayak, Kır Koşusu, Bisiklet, Kürek, Sürat Pateni, Yüzme, Triatlon vb.
<u>File/Kort Sporları</u>	Raketbol, Squash, Voleybol vb.
<u>Hücum Sporları</u>	Basketbol, Broomball, Futbol, Buz Hokeyi, Lakros, Ringette, Ragbi, Sutopu vb.
<u>Açık Hava Sporları</u>	Beyzbol, Softbol -Fastbol- vb.
<u>Hedef Sporları</u>	Okçuluk, Körling, Atıcılık, Bowling vb.

Kaynak: Livingstone ve Forbes, 2016, s. 346.

Spor türlerine ilişkin bir diğer sınıflandırma ise; Bertini ve arkadaşları (2005: 217) tarafından yapılmıştır. Spor kurallarını ve spor oyunu sürecindeki oyun alanlarının kullanımını temel alan söz konusu sınıflandırma, Tablo. 2'de sunulmuştur. Buna göre yarışma alanı ve spor alanı bağlamında 'takım sporları', 'takım veya bireysel sporlar' ile 'bireysel sporlar' gibi bir sınıflandırmadan söz etmek mümkündür.

Tablo 2. Bertini, ve Diğerlerine Göre Spor Türleri

	<u>Takım Sporları</u>	<u>Takım Sporları veya Bireysel Sporlar</u>	<u>Bireysel Sporlar</u>
Yarışma Alanı	Aynı oyun alanını paylaşarak karşı karşıya gelen takımlar	Her biri kendi oyun alanına sahip olan iki veya daha fazla oyuncunun karşılaştığı yarışlar	Sporcuların birbiri ardına bireysel olarak katıldığı yarışmalar
Spor Alanı	Futbol, Basketbol, Hentbol, Ragbi	Yüzme, Tenis, Pist Bisikleti, Voleybol, Atletizm	Atmalar, Atlamalar

Kaynak: Bertini, vd., 2005, s. 217.

Spor, eski çağlardan bu yana toplumsal ve kültürel düzeyde önemli bir yere sahiptir. Spor, yapıldığı toplumun kültürel özelliklerini yansıtmakta ve kültürel değerlerin şekillenmesinde güçlü bir rol oynamaktadır (Borish ve Phillips, 2012). Bir toplumun spor anlayışını o toplumun kültürel kodlarından okumak ve bir toplumun kültürel çıktılarında spor anlayışına ilişkin ipuçları yakalamak mümkündür. Örneğin Orta Çağ Avrupa kültürünün karakteristik özellikleri, o dönemin spor anlayışını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Orta Çağ Avrupa spor kültürünü; hukuki/yönetmelik düzenleme, tüzük, nesir, şiir, gravür, el yazması, resim, eskiz gibi yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden okumak mümkündür (Carter 1988).

Spor, toplumsal işlev olarak anlamını genişletmeye ve giderek daha geniş alanları kendi sahasına çekmeye devam etmektedir. Oyun ile fiziksel idmanın hayat içindeki yerleri, 18. yüzyıla kadar kayda değer bir değişime uğramamıştır. 19. yüzyıldan son çeyreğinden itibaren ise sporun bizatihi bir varlık olarak gelişimi, giderek daha ciddileşen bir oyun kavrayışı içinde meydana gelmiştir. Kurallar daha kesin hale gelmiş ve çok daha incelikli kılınarak zenginleştirilmiştir (Huizinga, 2010: 234-235).

Spor, diğer kültürler gibi Türk kültüründe de önemli bir yere sahip olmuştur (Yetim, 2000). Türk kültüründe sporun yeri, önemi ve gelişimi ile ilgili bilgilere; ritüeller, oyunlar, semboller, görseller ve figürler aracılığıyla ulaşmak mümkündür (Yurdigül, 2019). Bu bağlamda Türklerin yaşadıkları yerlere ve kültürel yapıya ait spor ve benzeri bedensel faaliyetleri, Türk halk kültürünün önemli unsurları arasında saymak mümkündür (Karahüseyinoğlu, 2008).

Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk toplumunda spor, işlevsel bir nitelik arz etmiştir. Spor, Türk kültürünün birçok özelliğinden etkilenerek gelişim göstermiştir (Bayraktar, 2003). Bu bağlamda Türklerin sporu, savaşa hazırlık çalışması olarak düşündüğü ve savaşlarda daha faydalı olmalarını sağlayacak spor dallarına yöneldikleri görülmektedir (Dever ve İslam, 2015). Türklerde spor, toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi sağlama amacına hizmet etmiştir. Türkler, yaşadıkları coğrafyayı korumak ve genişletmek amacıyla yoğunlukla mücadele sporlarına ve hedef sporlarına yönelme eğilimi içinde olmuşlardır.

Türklerin geçmişten günümüze yaptıkları sporlar, 'ata sporu' olarak nitelenmektedir. Türkiye Geleneksel Spor Dallarını Federasyonu (2022), Türklerin geleneksel sporlarını 'atlı cirit', 'şalvar güreşi', 'aba güreşi', 'kuşak güreşi', 'atlı okçuluk', 'kökbörü', 'atlı kızak', 'rahvan binicilik' ve 'geleneksel kızak' olarak sıralamaktadır. Mirzeoğlu (2003: 13) ise Türklerde güreş, okçuluk, atçılık, at sırtında top, sopayla oynanan çöğen -polo-, cirit, mızrak, gökbörü, cop, seğırtme, avcılık, boks, süngü, silahlı donanımlı yüzme, matrak -kılıç dansı-, tomak, taş atma, tuluk, ağırlık kaldırma ve silahlı donanımlı kayak sporları gibi spor türlerinin bulunduğu dikkat çekmektedir.

YÖNTEM

Spor, bireysel ve toplumsal yaşam içinde önemli bir yere ve öneme sahiptir. Tarih öncesi çağlardan itibaren dünya üzerinde var olan spor, günümüze dek gelişerek gelmiş ve toplum yaşantısı içindeki

etkisini günden güne artırmıştır. Günümüzde spor; kendine özgü toplumsal kuralları, değerleri, etkileşim sembelleri ve süreçleriyle canlı bir toplumsal yapıdır (Öztürk, 1998: 7). Bir toplumun yapısını ve kültürünü, o toplumun spor alışkanlıkları üzerinden okumak mümkündür.

Kültür, bir toplumun üyelerinin ya da toplumdaki grupların yaşam biçimlerine gönderme yapan bir kavramdır (Giddens, 2000: 18). Bu anlamıyla insan toplumunun sembolik ve öğrenilmiş yönlerini ifade eden kültür; insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatmaktadır (Marshall, 1999: 442). Dil kültürün taşıyıcısı; kültür de dilin niteliklerini göstermesine zemin olan önemli bir uygulama sahasıdır. Dil; toplumun algı, ilgi ve kültürel değerleri üzerinden somut ürünler aracılığı ile vücut bulmaktadır (Göçer, 2021: 54). Huizinga'nın Oyun Kuramı'ndan hareket ederek sporun kültürle olan bağını ve kültüre yansımalarını mercek altına almayı amaçlayan bu çalışma, spor olgusunu dil üzerinden araştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Türü

Araştırma, nitel yöntemle tasarlanmıştır. Nitel araştırma, dünyaya dair yorumlayıcı ve doğal bir yaklaşım içeren araştırma yöntemidir (Denzin ve Lincoln, 2011). Araştırmada Türkçede sporla ilgili olarak bulunan atasözleri ve deyimler, yorumlayıcı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Araştırmanın çalışma alanı, ölçüt örnekleme olarak seçilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örneklemeindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş ölçütü ya da ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma verilerinin toplanmasında geliştirilen tek ölçüt, atasözleri ve deyimlerde spor ile ilgili kelimelerin yer almasıdır.

Evren-Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkçe dili oluştururken, Türkçede sporla ilgili bulunan atasözleri ve deyimler ise araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı, doküman analizidir. Araştırma kapsamında Türk Dil Kurumu -TDK- tarafından hazırlanan ve çevrim içi ortamda paylaşılan 'Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü' kullanılmıştır. TDK, 1932 tarihinden itibaren Türk dili üzerine yaptığı çalışmalar yapan ve Türk dili ile öğeleri üzerine zengin, güncel ve güvenilir kaynaklar sunan bir kurumdur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi, elde edilen verilerin daha yakından incelenmesini ve bu verileri açıklayan kavram ile temalara ulaşılmasını gerektirmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 97). Nitel araştırmanın avantajı, toplanan verilerin zenginliğidir. Nitel analiz, verilerin geçerli ve güvenilir bir şekilde yorumlanarak kodlanması gerekmektedir (Moretti vd., 2011). Bu yüzden, araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırmak için çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir (Büyüköztürk vd., 2020: 264).

Araştırmanın amacına uygun olarak geçerlilik ve güvenilirlikle ilgili birden fazla araştırmacının sürece dahil edilmesi ve uzman görüşü alınması gibi iki farklı önleme başvurulmuştur. ‘Araştırmacı çeşitliliği’; aynı araştırma sürecine birden fazla araştırmacıyı dahil ederek araştırmanın bakış açısını ve eleştirel yorumunu geliştirmekte, kategori ve alt kategorilerinin tutarlı olarak kodlanmasını sağlamaktadır (Baltacı, 2019: 381). Araştırma kapsamında veriler ilk aşamada araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, ikinci aşamada ortak karar verilerek düzenlemiş ve analize tabii tutulmuştur. ‘Uzman görüşü’; araştırılan konu ve nitel yöntem konusunda genel bilgi düzeyine sahip olan uzman kişiden araştırma sürecini ayrıntılı olarak inceleyerek değerlendirilmesinin talep edilmesidir (Başkale, 2016: 24). Araştırmada, alanında uzman olan iki farklı uzmanın görüşü alınarak sürece dahil edilmiştir.

Araştırma, Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, çalışmanın kavramsal bölümünden hareket edilerek spor, sporun tanımı, anlamı, spor ve spor türleri ilgili kelimeler TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde atasözü/deyim temelinde taranmıştır. Araştırma bulgularının toplanması sürecinde sporla ilgili kelimeler içeren ancak anlamsal olarak sporla uyuşmayan atasözleri ve deyimler tespit edilmiş olup bunlar analize dahil edilmemiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında Türkçede spor ile ilgili atasözleri ve deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Saptanan tüm atasözleri ve deyimler, alfabetik düzene uygun olarak sıralanmış ve Tablo. 3’de toplu olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Spor ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
<ul style="list-style-type: none">• İlk vuran okçudur• Pehlivan, kispetinin yağından bellidir• Yenik pehlivan güreşten bıkmaz• Yenik pehlivan, oyuna doymaz	<ul style="list-style-type: none">• Açık düşmek• Alttan güreşmek• Başa güreşmek• -Bir yerde- cinler cirit -top- oynamak• -Bir yerde- cirit atmak• -Birini- minder dışına atmak• -Birinin- sırtını yere getirmek• Boyunduruğa atmak -almak-• Cirit oynamak• Çalım yemek• Dayağa idmanlı olmak• Doping yapmak• El ense çekmek -etmek-• Fareler cirit atmak -oynamak-

	<ul style="list-style-type: none">• Gol atmak• Gol kaçırmak• Gol olmak• Gol yemek• Güreş etmek -tutmak-• Havlu atmak• İdman yapmak• Kaçak güreşmek• Kafakola almak• Kafası ile oynamak• Kontropiyede kalmak• Koşu koparmak• Köstek vurmak• Kümeden düşmek• Kümeye çıkmak• Kündeye almak -getirmek-• Kündeden atmak• Lige çıkmak• Ligden düşmek• Mat etmek• Mat olmak• Minderden kaçmak• Mola almak• Ofsayta kalmak• Ofsayta düşmek• Oyun almak• Oyun bağlamak• Oyun kurmak• Oyun çıkarmak• Oyun yapmak• Oyun vermek• Pas almak• Pas atmak -vermek-• Pas vermemek• Puan almak -kazanmak-• Puan hesabıyla yenmek
--	---

	<ul style="list-style-type: none">• Puan toplamak• Puan vermek• Saban sürmek• Sahaya çıkmak• Sayı hesabıyla• Sıfıra inmek• Şike yapmak• Taban çıkmak -girmek, koymak-• Takım tutmak• Taş sürmek• Tek dalmak• Tespihe dizer gibi dizmek• Top sürmek• Top yapmak• Top yuvarlaktır• Topa çıkmak• Topu dikmek• Topu -taca- atmak -bırakmak-• Tur atlamak• Tuşa getirmek• Vücut yapmak• Yürüyüş yapmak
--	--

Türkçede bulunan ‘spor’ ile ilgili atasözleri ve deyimler incelendiğinde, deyimlerin nicelik olarak çoğunlukta görülmüştür. Deyim, en yalın ifadeyle kalıplaşmış söz öbeğidir. Deyimler; anlatımda çekicilik ve akıcılık esasına göre tasarlanmakta, genellikle gerçek anlamlarından ayrı bir anlam taşımaktadırlar. Sporun kitleler nezdindeki popülaritesinin deyimler kapsamında bir metafor olarak kullanılması sonucunu doğurduğu, böylelikle daha zengin ve kapsamlı aktarıma olanak sağlandığı düşünülebilmektedir. Bunun yanı sıra Türkçede spor ile ilgili deyimlerin oldukça fazla olması, Türk tarihinin köklü bir geçmişe sahip olması ile de ilişkilendirilebilmektedir. Nitekim Sinan’ın (2008) da işaret ettiği üzere deyimlerin oluşumları geniş bir zaman dilimini gerektirdiği gibi, dilde kullanım alanlarının oluşması da zaman gerektirmektedir.

Araştırma bulguları ışığında oluşan kategoriler; ‘sporun tanımı ve anlamı’, ‘spor yapma eylemi’, ‘spor türleri’ ve ‘top’ olarak belirlemektedir. Söz konusu kategoriler, alan yazından hareketle araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Sporun Tanımı ve Anlamı İle İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

Spor; belirli kurallara ve tekniklere uyularak yapılan, bedensel gelişime yararlı olan, eğlenmek ve yarışmak gibi amaçlar içeren tüm beden hareketleridir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde, Türkçede sporun anlamı ve tanımı ile ilgili atasözlerinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak sporun anlamı ve tanımı ile ilgili birçok deyim bulunduğunu saptanmıştır.

Tablo. 4. Sporun Tanımı ve Anlamı ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

Atasözü	Deyim
	<ul style="list-style-type: none">• Kümeden düşmek• Kümeye çıkmak• Lige çıkmak• Ligden düşmek• Mat etmek• Mat olmak• Oyun almak• Oyun bağlamak• Oyun çıkarmak• Oyun kurmak• Oyun vermek• Oyun yapmak• Puan almak -kazanmak-• Puan hesabıyla yenmek• Puan toplamak• Puan vermek• Sahaya çıkmak• Sayı hesabıyla• Sıfıra inmek• Şike yapmak• Takım tutmak• Tur atlamak

Sporun tanımı ve anlamı ile ilgili deyimler, alan yazında sporun tanımı ve amacına ilişkin temalara gönderme yapmaktadır. Bu kapsamdaki öncelikli bulgu sporun ‘oyun’ anlamına yönelik deyimlerin görece fazla olduğu yönündedir. Oyunda kazanmak, sayı sahibi olmak anlamına gelen ‘oyun almak’ deyimini; güreşte rakibe bir oyun uygulayıp onu sonuçlandırmadan beklemek anlamına gelen ‘oyun bağlamak’ deyimini; oyun -spor- oynamak anlamına gelen ‘oyun çıkarmak’ deyimini; bir yarışmayı kazanmak için belirli bir taktik uygulamak anlamına gelen; ‘oyun kurmak’ deyimini; oyunda

kaybetmek anlamına gelen ‘oyun vermek’ deyimini; güreşte rakibe oyun uygulamak anlamına gelen ‘oyun yapmak’ deyimini bu bağlamda örnek gösterilebilmektedir.

Kategori kapsamındaki bir diğer bulgu, sporun tanımı ve amacı ile ilgili saptanan deyimlerin sporun kazanmak ve kaybetmek amacıyla bağlantılı olmalarıdır. Takımların sonraki sezonda bir üst kümeye çıkmaları, diğer bir deyişle lige çıkmalarını ifade eden ‘kümeye çıkmak’; kümeye çıkmayı ifade eden ‘lige çıkmak’; satranç oyununda yenmek anlamına gelen ‘mat etmek’; oyunda kazanmak, sayı sahibi olmak anlamına gelen ‘oyun almak’; spor karşılaşmalarında başarılı bir oyun çıkararak kendine sayı sağlamak anlamına gelen ‘puan almak -kazanmak-’; rakibinin aldığından daha çok puan alarak oyun kazanmış sayılmak anlamına gelen ‘puan hesabıyla yenmek’; puan kazanmak anlamına gelen ‘puan toplamak’; bir spor bakımında bir sporcu veya takımın kazandığı sayı bakımından anlamına gelen ‘sayı hesabıyla’ deyimleri sporun kazanma amacı ile ilgilidir.

Takımların sonraki sezonda bir alt kümeye inmeleri, diğer bir ifadeyle ligden düşme anlamına gelen ‘kümeden düşmek’; kümeden düşmek anlamına gelen ‘ligden düşme’; satranç oyununda kaybetmek anlamına gelen ‘mat olmak’; oyunda kaybetmek anlamına gelen ‘oyun vermek’; boksta veya güreşte başarısız duruma düşmek anlamına gelen ‘puan vermek’ deyimleri ise sporda kaybetme ile ilgilidir.

Kategori kapsamında ulaşılan deyimlerin, büyük oranda futbol sporu ile ilgili olduklarını ifade etmek mümkündür. Bu durumun, futbolun dünyadaki ve Türkiye’deki görece popülerliğinden kaynaklandığı düşünülebilmektedir. Futbol; günümüzde geniş kitleleri eşinden sürükleyebilen, devinimi ve dolayısıyla heyecanı yüksek bir spor dalıdır (Teoman, 2001: 91). Ancak aslında futbol, bir oyun ve spor olmanın ötesinde bağlayıcı ve kitlesel bir tutkudur (Horak vd.,1993).

Araştırma bulgusuna dair bir diğer açıklama, eski Türklerin futbola benzeyen bir spor yapmaları nedeniyle Türk kültürünün futbola geçmişten bu yana aşına olması yönündedir. Özen’in (2012) aktardığına göre eski Türklerin yaptığı sporlardan biri, günümüz futbolun atası olarak kabul edilen ve kökleri Orta Asya’ya dayanan ‘tokmak’ sporudur.

Kategorinin son bulgusu, sporun belirli kurallar dahilinde gerçekleştirilen bir eylem olması ile ilgilidir. Bu kapsamda tespit edilen ‘şike yapmak’ deyimini, spor karşılaşmasının danışıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Şike, spor karşılaşmasının sonucunu değiştirmek için maddi ve manevi bir çıkar karşılığında varılan anlaşmadır. Dolayısıyla deyim, kurallara aykırılık üzerinden sporun etik niteliğini vurgulamaktadır.

Spor Yapma Eylemi ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Spor yapmak, en yalın ifadeyle sportif aktivite gerçekleştirme eylemidir. Spor yapmanın bilişsel, duygusal ve ruhsal birçok yararından söz etmek mümkündür. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında Türkçede spor yapma eylemi ile ilgili atasözü ve deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda spor yapma eylemi ile ilgili bir atasözü ve altı deyim bulunduğü görülmüştür.

Tablo 5. Türkçede Bulunan Spor Yapma Eylemi ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Atasözü	Deyim
<ul style="list-style-type: none">• İlk vuran okçudur	<ul style="list-style-type: none">• Dayağa idmanlı olmak• Doping yapmak• İdman yapmak• Kafası ile oynamak• Takım tutmak• Vücut yapmak

Tablo. 5’te sunulan bulgular uyarınca, spor yapma eylemi ile ilgili bir atasözünün bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu atasözü, okçuluk sporu yapan kimse anlamına gelen ‘okçu’ ile ilgilidir. Araştırma kapsamında saptanan ‘ilk vuran okçudur’ atasözü, belirli bir hedefe başkalarından önce ulaşan kişinin işinin ehli olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sporla iç içe geçmiş kazanma arzusunun okçuluk sporu üzerinden ifade bulmasını, okçuluğun Türklerin ata sporu olması ile ilişkilendirmek mümkündür. İlk Türk kavimlerinin ortaya çıkışından bu yana okçuluk, Türk kültür ve savaş tarihinin en önemli kültürel yapılanmalarının başında gelmektedir. Bu kültürel alt yapı sürecinde okçuluk, ilk Türk kavimlerinden miras olarak Osmanlıya devrolarak günümüze dek ulaşmıştır (Atalay ve Akbulut, 2013: 146).

Bulgular kapsamında spor yapma eylemi ile ilgili deyimlerin; beden temelli olduğu görülebilmektedir. Beden, insanın fizyolojik varlığının taşıyıcısı ve dış dünyaya yönelik ifade formudur (Gürel ve Tat, 2019). Söz konusu deyimlerden iki tanesi, bedeni çalıştırmak; bir tanesi, spor esnasında beden yerine kafayı kullanmak; bir tanesi, spor karşılaşması sırasında vücuda ek enerji sağlamak için uyarıcı madde kullanmak ile ilgilidir.

‘İdman yapmak’ ve ‘vücut yapmak’ deyimleri, beden hareketleri yapmak ve beden hareketleri aracılığıyla vücudu güçlendirmek anlamına gelmektedir. ‘Kafası ile oynamak’ deyimini, takım sporlarında arkadaşlarının durumunu göz önünde tutarak ve en iyi fırsatı değerlendirerek bedenini fazla yormadan oynamak olarak ifade bulmaktadır. ‘Doping yapmak’ ise; bazı bedensel özellikleri değiştiren veya artıran uyarıcı ilaç almak demektir.

Kategori kapsamında ulaşılan bir diğer bulgu, sporun aynı amacı paylaşan oyuncularından oluşan takımların karşılaştığı bir etkinlik olması ve izleyicilere yönelik gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda ‘takım tutmak’ deyimini, spor takımlarından birine gönül vermek ve onun taraftarı olmak anlamına gelmektedir. Deyim hem takım sporunu hem de izleyici olgusunu konu etmektedir.

Kategori kapsamındaki son bulgu, spor ve şiddet ile ilgilidir. İdman; alıştırma, alışkanlık kazandırma demektir. ‘Dayağa idmanlı olmak’ deyimini, dayak yemeğe alışmış olmak anlamına gelmektedir. Bir şiddet eylemi olarak dayağın, spor analogisi üzerinden ifade bulduğu düşünülebilmektedir. Spor, doğası gereği ciddi bir hazırlık gerektirmektedir. Oldukça sık tekrar edilen antrenmanlar, sporcunun

ilgili alandaki sportif becerilerinin gelişmesini sağlayarak, başarılı olmasını da beraberinde getirmektedir. Bu paraleldeki bir diğer deyim olan ‘idman yapmak’ da sporun beden hareketlerine ilişkin çalışmalar gerektiren niteliğine vurgu yapmaktadır.

Spor Türleri ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Gerçekleştirilen araştırmada; Türkçede ‘basketbol’, ‘boks’, ‘futbol’, ‘güreş’, ‘hentbol’, ‘koşu’, ‘yürüyüş’, ‘okçuluk’, ‘cirit’ ve ‘sitraç’ gibi spor türleri ile ilgili atasözlerinin ve deyimlerin varlığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırma kapsamında atasözü kategorisinde en fazla bulgunun, spor türleri ile ilgili olduğu görülmüştür. Kategori dahilinde ulaşılan veriler, Tablo. 6’da toplu olarak sunulmuştur.

Tablo. 6. Spor Türleri ile İlgili Türkçede Bulunan Atasözleri ve Deyimler

Atasözü	Deyim
<ul style="list-style-type: none"> • İlk vuran okçudur • Pehlivan, kispetin yağından bellidir • Yenik pehlivan oyuna doymaz • Yenik pehlivan, güreşten bıkmaz 	<ul style="list-style-type: none"> • Açık düşmek • Alttan güreşmek • Başa güreşmek • -Bir yerde- cinler cirit -top- oynamak • -Bir yerde- cirit atmak • -Birini- minder dışına atmak • -Birinin- sırtını yere getirmek • Boyunduruğa atmak -almak- • Cirit oynamak • Çalım yemek • El ense çekmek -etmek- • Fareler cirit atmak -oynamak- • Güreş etmek -tutmak- • Havlu atmak • Kaçak güreşmek • Kafakola almak • Kontrpiyede kalmak • Koşu koparmak • Köstek vurmak • Kündeden atmak • Kündeye almak -getirmek- • Minderden kaçmak • Mat etmek • Mat olmak

	<ul style="list-style-type: none">• Mola almak• Ofsayta düşmek• Oyun bağlamak• Oyun yapmak• Puan vermek• Saban sürmek• Sıfıra inmek• Taban çıkmak -girmek, koymak-• Taş sürmek• Tek dalmak• Tespihe dizer gibi dizmek• Tuşa getirmek• Vücut yapmak• Yürüyüş yapmak
--	---

Gerçekleştirilen araştırmada, spor türleri ile ilgili dört atasözünün bulunduğu saptanmıştır. Bir atasözü okçuluk, üç atasözü, güreş sporu ile ilgilidir. Bu durum, okçuluğun ve güreş sporunun Türklerin ata sporlarından olması ile ilişkilendirilmiştir. ‘İlk vuran okçudur’, amaca başkalarından önce ulaşan kişinin ehil olduğunu ve kazançlı çıkacağını ifade eden bir atasözüdür. Pehlivan ise, Türkçede güreşçi demektir. ‘Pehlivan, kispetinın yağından bellidir’, bir insanın işini bilip bilmediği çalışma biçiminden anlaşılır anlamına gelen bir atasözüdür. ‘Yenik pehlivan güreşten bıkmaz’ ve ‘yenik pehlivan, oyuna doymaz’ atasözleri ise; başarılı olmak için yaptığın işi iyi bilmek yetmez, hırslı olmak da gerekir demektir.

Araştırma bulguları uyarınca, Türkçede çeşitli spor türlerine ilişkin birçok deyimın bulunduğu görülmüştür. Güreş, basketbol, voleybol, hentbol, boks, koşu, yürüyüş, cirit ve satranç tespit edilen spor dallarından bazılarıdır. Bahsi geçen spor dalları arasında niceliksel olarak en büyük yoğunluk, güreş sporundadır. Bu durum, tıpkı atasözlerine ilişkin bulgu açıklamasında olduğu gibi güreşin Türklerin geleneksel sporlarından biri olması ile ilişkilendirilmiştir.

Kategori kapsamında Türkçede güreş sporu, güreş sporunun sonucu, güreş sporunda kullanılan aletler ve güreş sporunda kullanılan teknikler ile ilgili deyimlere ulaşılmıştır. ‘Güreş etmek -tutmak-’ deyimini, doğrudan güreş sporu ile ilgili olup güreşmek anlamına gelmektedir.

Güreş sporunda kullanılan hareketleri, aletleri ve teknikleri içeren deyimler, oldukça detay içermektedir. ‘Altın güreşmek’ deyimini, gizli gizli yenme yollarını kollamak anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla deyim içerisinde güreş spor dalı olmasına rağmen anlamsal olarak ele alındığında diğer tüm spor dallarında da kullanılan geniş bir ifade olduğu ortaya çıkmaktadır. ‘Açık düşmek’ deyimini, yağlı güreşte yenilgi sebebi olan sırtı veya yanı toprağa değmek; ‘baş güreşmek’ deyimini, yağlı güreşte en usta pehlivanların başpehlivanlık için yarışması; ‘-birini- minder dışına atmak’ deyimini,

ortadan kaldırmak, silmek, kovmak; ‘-birinin- sırtını yere getirmek’ deyimini, güreşte hasımını sırtüstü yere yatırarak yenmek; ‘boyunduruğa atmak -almak-’ deyimini, güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolamak olarak karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda ‘el ense etmek -çekmek-’ deyimini, güreşte kolunu hasmın boynuna getirip başparmağı gırtlığa, dört parmağı da enseye geçirerek hasmı yıkmak amacıyla çekmek; ‘Güreş etmek’ deyimini, güreşmek; ‘kaçak güreşmek’ deyimini, asıl konuya girmeksizin başka şeylerden söz etmek ve politikada sık sık düşünce değiştirip esas amacını gizlemek anlamlarına gelirken bu yönüyle güreş spor dalının dışına taşan ve spora özgü bir temsilin gündelik hayatta kullanıldığı bir yapıya dönüştüğü de görülmektedir. ‘Kafakola almak’ deyimini, güreşte kafa ve kolu birlikte kavrayarak rakibi çevirmek; ‘köstek vurmak’ deyimini, güreşte hasmın bir veya iki ayağını sımsıkı yakalamak; ‘küdeden atmak’ deyimini, güreşçinin rakibini belinden kavrayıp kendi üzerinden aşarak arka üzeri atmak; ‘küdeye almak -getirmek-’ deyimini, güreşçinin rakibini altına alıp bir elini önden, bir elini arkadan geçirerek kilitlemek; ‘oyun bağlamak’ deyimini, güreşte rakibe bir oyun oynayıp onu sonuçlandırmadan beklemek; ‘saban sürmek’ deyimini hasmını ayaklarından tutup yüzükoyun yerde sürmek; ‘tek dalmak’ deyimini, güreşte karşı güreşçinin tek bacağını kapmak; ‘tuşa getirmek’ deyimini, güreşte hasmı sırt üstü yere sermek olarak karşılık bulmaktadır.

Güreş alt kategorisinde ‘minderden kaçmak’, ‘puan vermek’ ve ‘oyun yapmak’ deyimleri güreş eyleminin sonucu ile ilişkili deyimler olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ‘minderden kaçmak’, güreşte oyuna katılmamak ve güreşte oyun sırasında minder dışına çıkmak; ‘puan vermek’, boksta ve güreşte başarısız duruma düşmek olarak karşılık bulmaktadır. ‘Oyun yapmak’ deyimini güreşte rakibe oyun uygulamak ve mecazi anlamda ise hile yapmak anlamlarına gelmektedir. ‘Oyun yapmak’ deyimini de günümüzde sadece güreş spor dalı için değil tüm spor dallarında rakibi oyuna getirmek için taktik yapmak anlamına gelerek dönüşüme uğradığı görülmektedir.

Gerçekleştirilen araştırmada basketbol, voleybol ve hentbol gibi sporlar ile ilgili bir deyim bulunduğunu görülmüştür. Bu bağlamda ‘mola almak’ deyimini, voleybol, basketbol ve hentbolda taktik alışverişi yapmak için bir süre ara istemek anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamında boks sporu ile ilgili, Türkçede iki deyim bulunduğunu tespit edilmiştir. Boks, belirli kurallara uygun olarak yapılan yumruk dövüşü, diğer bir ifadeyle yumruk oyunudur. ‘Havlu atmak’ deyimini, çalıştırıcının sporcusunun karşılaşmayı terk ettiğini bildirmek için ringe havlu fırlatmasını ifade etmektedir. ‘Puan vermek’ deyimini ise, boksta ve güreşte başarısız duruma düşmek olarak karşılık bulmaktadır.

Araştırma bulguları uyarınca Türkçede hentbol sporu ile ilgili bir deyim bulunduğunu saptanmıştır. Söz konusu deyim, aynı zamanda futbol oyununda da kullanılan bir deyimdir. Bu bağlamda ‘sıfıra inmek’ deyimini; hentbol, futbol ve benzeri oyunlarda hücum oyuncusunun rakip alanda bitiş çizgisine kadar gitmesi olarak ifade bulmaktadır.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, futbolun Türkçede görece önemli bir yere sahip bir spor dalı olması yönündedir. Bu bağlamda Türkçede futbol ile ilgili altı deyim bulunduğunu tespit

edilmiştir. Araştırma bulguları ele alındığında ‘çalım yemek’, ‘kontrpiyede kalmak’, ‘ofsayta düşmek’, ‘sıfıra inmek’, ‘taban çıkmak -girmek, koymak-’ ve ‘tespihe dizer gibi dizmek’ deyimlerinin futbol ile ilgili olduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda ‘çalım yemek’, futbol oyununda çalım ile geçilmek; ‘kontrpiyede kalmak’, futbolda kalecinin ters tarafa gitmesi veya hamle yapması anlamına gelmektedir. ‘Ofsayta düşmek’, futbolda hücum geçen yakın en az bir oyuncusunun topla oynandığı anda rakip takımın kale çizgisine, o takımın en yakın oyuncusundan daha yakın bulunması olarak karşılık bulmaktadır. ‘Taban çıkmak -girmek, koymak-’, futbolda topla oynayan oyuncunun hareketini engellemek için doğrudan doğruya taban ile mücadele etmek demektir. ‘Tespihe dizer gibi dizmek’ ise, futbolda rakip takımın oyuncuları arasından birer birer geçip gitmek anlamına gelmektedir.

Araştırma kapsamında koşu ile ilgili bir deyim bulunduğuna saptanmıştır. ‘Koşu koparmak’ deyimini; çabucak koşuvermek, çabucak atılıp gitmek olarak tanımlanmaktadır. Bu paralelde Türkçede yürüyüş ile ilgili bir deyim bulunduğuna tespit edilmiştir. ‘Yürüyüş yapmak’ deyimini, spor amacıyla yürümek anlamına gelmektedir.

Gerçekleştirilen araştırmada ulaşılan bir diğer bulgu; Türkçede cirit atma ile ilgili deyimlerin bulunmasıdır. Türklere özgü geleneksel sporlardan biri olan cirit atma, at üzerinde birbirine değnek atma suretiyle oynanan bir takım oyunudur. ‘-Bir yerde- cinler cirit -top- oynamak’ deyimini, o yerin ıssız olması; ‘-bir yerde- cirit atmak’ deyimini, bir yerde çokça bulunmak, sık dolaşmak ve serbestçe davranmak; ‘cirit oynamak’ deyimini, cirit oyununu oynamak veya istediği biçimde, keyfince davranmak; ‘fareler cirit atmak -oynamak-’ bir yerde hiç insan bulunmamak, o yer çok ıssız olmak anlamına gelmektedir.

İki kişi arasında, karelere bölünmüş bir tahta üzerinde değişik değerlere ve adlara sahip siyah ve beyaz renkli 16 taşla oynanan bir oyun olan satranç; araştırma bulguları uyarınca Türkçede varlığı saptanan spor dallarından biridir. Bu bağlamda ‘mat etmek’ deyimini, satranç oyununda yenmek; ‘mat olmak’ deyimini, satranç oyununda yenilmek; ‘taş sürmek’ deyimini ise oyunlarda taşlardan birini oynatmak anlamına gelmektedir. Kategori kapsamındaki son bulgu, kas geliştirici sporlara ilişkin bir deyim tespit edilmiş olmasıdır. ‘Vücut yapmak’ deyimini, kas geliştirici hareket ve sporlarda bedeni güçlü duruma getirmek olarak ifade bulmaktadır.

Top ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

Top; birçok spor oyununda kullanılan, spor oyununun niteliğine göre türlü büyüklüklerde olabilen ve genellikle kauçuktan yapılan yuvarlak nesne olarak tanımlanabilmektedir. Gerçekleştirilen araştırma kapsamında Türkçede top ile ilgili atasözünün bulunmadığı ancak on üç deyim var olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu deyimler, Tablo. 7’de sunulmuştur.

Tablo. 7. Türkçede Bulunan Top ile İlgili Atasözleri ve Deyimler

<u>Atasözü</u>	<u>Deyim</u>
	<ul style="list-style-type: none">• Gol atmak• Gol kaçırmak• Gol olmak• Gol yemek• Pas almak• Pas atmak -vermek-• Pas vermemek• Top sürmek• Top yapmak• Top yuvarlaktır• Topa çıkmak• Topu dikmek• Topu -taca- atmak -bırakmak-

Topla ilgili deyimlere bakıldığında, topla yapılan sportif hareketlerle, topla yapılan sportif hareketin sonucuyla ve topun niteliği ile ilgili oldukları görülebilmektedir. ‘Pas almak’, ‘pas atmak -vermek-’, ‘pas vermemek’, ‘top sürmek’, ‘top yapmak’, ‘topa çıkmak’ ‘topu dikmek’ ‘topu -taca- atmak -bırakmak-’; spor oyununda topla yapılan hareketleri temel almaktadır. Bu bağlamda ‘pas almak’ deyimini, bazı top oyunlarında bir oyuncu takım arkadaşından gelen topu kullanmak; ‘pas atmak -vermek-’, bazı top oyunlarında bir oyuncu takım arkadaşına top geçirmek; ‘pas vermemek’ ise, karşı cinse umut ve cesaret vermemek anlamına gelmektedir. ‘Top sürmek’ deyimini; kısa vuruşlarla, topu kaçırmadan karşı takımın kalesine veya potasına doğru götürmek olarak ifade bulurken; ‘top yapmak’ deyimini, topu rakibe kaptırmadan takım oyuncularını arasında dolaştırmak ve topa daha uzun süre sahip olmak olarak tanımlanmaktadır. Bu paralelde ‘topa çıkmak’, topu rakibe kaptırmadan takım oyuncularını arasında dolaştırmak, topa daha uzun süre sahip olmak; ‘topu dikmek’, topu ayakla hızlı bir biçimde havaya doğru atmak; ‘topu -taca- atmak -bırakmak-’; karşılaşmada topu yan çizgi dışına çıkarmak demektir.

‘Gol atmak’, ‘gol kaçırmak’ ve ‘gol yemek’ deyimleri; topla yapılan sportif hareketin sonucuyla ilgilidir. Gol; futbol, hentbol, hokey ve buz hokeyi sporlarında topun kaleye sokulmasıyla kazanılan sayıdır. Bu bağlamda ‘gol atmak’ deyimini, topun karşı takımın kalesine girmesini sağlamak; ‘gol kaçırmak’ deyimini, uygun durumda olmasına rağmen karşı takımın kalesine topu sokamamak; ‘gol olmak’ deyimini, topun kaleye girmesi; ‘gol yemek’ deyimini ise topun kendi kalesine girmesine engel olamamak demektir.

'Top yuvarlaktır' deyimini, topun niteliği ile ilgili tek deyim olup karşılaşma bitmeden sonuç belli olmaz, diğer bir deyişle sonuç değişebilir anlamına gelmektedir. Spor karşılaşmalarının doğası gereği, karşılaşmanın sonucunu kestirebilmek her daim mümkün değildir. Sonucun belirsizliği, sporun kendine özgü ve insanlar nezdindeki dikkat çekici özelliklerinden birisidir. Öyle ki medyaya yansıyan tüm karşılaşmaların; tıpkı bir film, dizi ya da yarışma programı gibi izleyicilere yayın süresi boyunca belli bir heyecanı ve çekişmeyi yaşatmak zorunluluğu bulunmaktadır (Çetin, 2003). Topla ilgili tüm oyunların bilgi, plan ve stratejinin yanı sıra rastlantı ve tesadüflere açık olduğu düşünüldüğünde, bu deyim sporun özü ile olan bağlantısı daha etkili bir şekilde kurulabilmektedir.

SONUÇ

Spor; en yalın ifadeyle oyun, yarışma ve mücadele istenci ile yapılan fiziksel etkinlik olarak tanımlanabilmektedir. Ferdi ya da kolektif biçimde gerçekleştirilebilmesi, genellikle yarışmaya dayanması, kesin kuralları temel alması ve ani bir yarar beklenmeden yapılması sporun ayırt edici özellikleridir (Hiçyılmaz, 1985: 25). Spor; bireysel bir uğraş olmanın ötesinde toplumsal bir olgu ve kurumdur. Toplumsal sistemle iç içe olması ve toplumsal yaşamın tüm yönleriyle bütünleşmiş olması, sporun görece öneminin ne denli fazla olduğuna ilişkin bir kanıttır (Yetim, 2000: 70).

Spor ile iletişim ve kültür arasında güçlü bir bağ vardır. Spor, toplumsal yaşamın ve toplumsal kültürün organik öğelerinden birisidir (Talimciler, 2010). Bu yönüyle spor, kültür ile harmanlanmış ve kültüre göre şekillenen bir yapıya sahiptir. Sporun iletişim ve kültür ile olan bağlantısını dil üzerinden analiz etme amacıyla yapılan bu çalışmada, Türkçede bulunan atasözleri ve deyimler temel alınmıştır. Dil, bir toplumun kültürünün en önemli yansıtıcılarından biridir (Marshall, 1999: 154; Göçer, 2012: 51). Bir dilin sözcük zenginliğinin önemli bir bölümünü oluşturan ve doğal dilin akışında kullanılan atasözleri ve deyimler, bir toplumun kültürel değerlerine ilişkin en önemli göstergelerdir.

Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, ölçüt örnekleme ile belirlenen atasözleri ve deyimler, anlam temelinde kategorilere ayrılmış ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Kategoriler araştırmacılar tarafından bizzat oluşturulmuş olup içinde spor ile ilgili kelimeler geçmesine rağmen doğrudan spor anlamı taşımayan atasözleri ve deyimler analiz dışı bırakılmıştır. Araştırmanın sınırlılığını, araştırma evrenine dahil edilmeyen atasözleri ve deyimler sözlükleri oluşturmaktadır.

Gerçekleştirilen araştırma kapsamında Türkçede spor ile ilgili atasözleri ve deyimlerin de varlığı tespit edilmiştir. Araştırmanın en temel bulgusu, Türkçede 'spor' ile ilgili deyimlerin atasözlerine kıyasla niceliksel olarak çoğunlukta olmasıdır. Bu durum, deyimlerin dilbilimsel ve yapısal özellikleri ile ilişkilendirilmektedir. Deyim, en yalın ifadeyle kalıplaşmış ifadedir. Deyimlerin en belirgin özelliği, mecazi anlatımı ve söz sanatlarını kullanmalarıdır. Sporun kitlesel niteliği ve sembolizme yatkınlığının, deyimlerde sıklıkla kullanılmasını sağladığı düşünülebilmektedir.

Araştırma bulguları uyarınca Türkçede sporun tanımı ve anlamı ile ilgili atasözü ve deyimlerin bulunduğu görülmüştür. Söz konusu atasözü ve deyimler; spor kavramını ‘oyun’, ‘kazanmak’ ve ‘kaybetmek’ temaları üzerinden konu etmektedir. Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, spor yapmak eylemi ile ilgili atasözü ve deyimlerin varlığıdır. Bu bağlamda sporun, beden ile ilgili etkinlik olduğunun vurgulandığı ve bedene olan yararlarının konu edildiği görülmüştür.

Araştırma kapsamında ‘basketbol’, ‘boks’, ‘futbol’, ‘güreş’, ‘hentbol’, ‘koşu’, ‘yürüyüş’, ‘okçuluk’, ‘cirit’ ve ‘satranç’ gibi spor dallarına ilişkin atasözü ve deyimler saptanmıştır. Araştırmanın en temel bulgusu, Türklerin ata sporu olarak nitelenebilen güreş ile ilgili atasözü ve deyimlerin diğer spor dallarına kıyasla görece fazlalığıdır. Araştırma bulguları uyarınca güreş sporu, güreş sporunun sonucu, güreş sporunda kullanılan aletler ve güreş sporunda kullanılan teknikler ile ilgili birçok deyime ulaşılmıştır.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, futbol ile ilgili deyimlerin niceliksel olarak fazla olmasıdır. Bu tespit, Kaplan ve Akkaya’nın (2014: 114) “Türkiye’de spor yerine ‘futbol’ ve spor kültürü yerine de ‘futbol kültürü’ demek daha doğrudur” saptamasına koşut bir nitelik arz etmektedir. Türk toplumundaki bireylerin sadece izleyici olarak değil katılımcı olarak da yer aldıkları bir spor dalı olan futbol, Türk kültürü içerisinde de bir fenomen olarak ön plana çıkmaktadır (Çakmak vd., 2017: 127).

Araştırmanın bulguları ve varılan sonuçlar doğrultusunda, gelecek çalışma ve araştırmalara yönelik bazı öneriler sunmak mümkündür. Bu bağlamda Türk kültüründe sporun yerini ve önemini dilbilim üzerinden farklı araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak araştırılan çalışmalar yürütülebilir. Söz konusu çalışmalar; tarih ile toplumbilim gibi disiplinlerden yararlanılarak ve nicel araştırma yöntemleri ile desteklenerek gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra farklı kültürlerdeki spor olgusuna ait atasözleri ve deyimler araştırılabilir, farklı kültürlerde bulunan spor ile ilgili atasözleri ve deyimlerin karşılaştırması yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Atalay, A. & Akbulut, A. K. (2013). Türk spor kültürünün eşsiz örneği: Okçular teknesi. *Karadeniz*, 18: 144-154.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 368-388.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9 (1): 23-28.
- Bayraktar, C. (2003). Sosyal yapı özelliklerinin spora etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1): 22.
- Bertini, M., Bimbo, A. D. & Nunziati, W. (2005). Common visual cues for sports highlights modeling. *Multimedia Tools and Applications*, 27 (2): 215-218.
- Borish, L. J. & Phillips, M. G. (2012). Sport history as modes of expression: Material culture and cultural spaces in sport and history. *Rethinking History*, 16 (4): 465-477.
- Büyüköztürk, Şener, Çakmak, K. Şebnem, Akgün, E. Özcan, Karadeniz, Şirin, & Demirel, Funda. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. 28. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Carter, J. M. (1988). *Sports and pastimes of the middle ages*. USA: University Press of America.
- Cambridge English Dictionary (2022). Sport. <https://dictionary.cambridge.org>. Erişim Tarihi: 13.02.2022.
- Çakmak, M. N., İşlek, M. S., & Keskin, U. (2017). Türk futbol kültürünün küreselleşme kavram ve süreçleri bağlamında değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33): 125-133.
- Çetin, C. (2003). Televizyon-futbol (spor) birlikteliğinde belirsizlik ilkesinin gerekliliği: Fransa modeli. *Sportre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2 (1): 111-116.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2011). *The sage handbook of qualitative research*. USA: Sage Publications.
- Dever, A. & İslam, A. (2015). Tarihsel süreç içerisinde Türk kültüründe spor algısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (5): 46-61.
- Fişek, K. (1998). *Türkiye 'de ve dünyada spor yönetimi*. Ankara: Bağırhan Yayinevi.
- Fişek, K. (2003). *Sporun anatomisi*. İstanbul: YGS Yayınları.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729 (1): 50-57.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Özel ve C. Güzel, Çeviri). Ankara: Ayraç Yayinevi.

- Gürel, E. & Tat, M. (2019). Türkçede beden olgusu: Atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi. *Akdeniz İletişim-Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 32: 235-256.
- Harper, D. (2022). *Sport*. Online Etymology Dictionary. <https://www.etymologyonline.com/search?q=sport>. Erişim Tarihi: 13.02.2022.
- Hiçyılmaz, E. (1985). *Türkiye'de spor gazeteciliği ve haberciliğinin tarihi*. Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları.
- Horak, R., Reiter, W., & Bora, T. (2001). *Futbol ve futbol kültürü: Takımlar, taraftarlar, endüstri, efsaneler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Huizinga, J. (2010). *Homo ludens-oyunun toplumsal işlevi üzerine*. (M. A. Kılıçbay, Çeviri). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk spor kamuoyunun profilinin belirlenmesi. *Sport Sciences*, 3 (2), 66-74.
- Kaplan, Y. & Akkaya, C. (2015). Spor kültürü ve Türkiye'de spor. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2 (2): 114-119.
- Livingston, L. A., & Forbes, S. L. (2016). Factors contributing to the retention of Canadian amateur sport officials: Motivations, perceived organizational support, and resilience. *International Journal of Sports Science & Coaching*, 11 (3): 342-355.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çeviri). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mirzeoğlu, N. (2003). *Spor bilimlerine giriş*. Ankara: Bağırhan Yayınları.
- Moretti, F., Van Vliet, L., Bensing, J., Deledda, G., Mazzi, M., Rimondini, M., Zimmermann, C. & Fletcher, I. (2011). A standardized approach to qualitative content analysis of focus group discussions from different countries. *Patient Education & Counseling*, 82: 420-428.
- Özen, N. (2012). *Türk kültür tarihinde spor ve Türklerin spora katkıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman: Batman Üniversitesi.
- Öztürk, F. (1998). *Toplumsal boyutlarıyla spor*. Ankara: Bağırhan Yayınları.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim kavramı üzerine notlar-1. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2): 91-98.
- Sutula, V. (2018). General definition of the concept sports. *Journal of Physical Fitness, Medicine & Treatment in Sports*, 4 (4): 8-9.
- Stefani, R. T. (1999). A Taxonomy of sports rating systems. *IEEE transactions on systems, man, and cybernetics-part a: Systems and humans*. 29 (1): 116-120.

- Talimciler, A. (2010). *Sporun sosyolojisi-sosyolojinin sporu*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Teoman, Ö. (2001). *Ankara'da amatör futbol. Takımdan ayrı düz koşu*. T. Bora (Der.). 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 91-106.
- Tomlinson, A. (2010). *Dictionary of sports studies*. London: Oxford University Press.
- Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük (2022). *Spor*. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 12.02.2022.
- Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu. (2022). *Spor dalları*. <https://www.gsdf.gov.tr/tr/spor-dallari>. Erişim Tarihi: 28.02.2022.
- Yetim, A. (2000). Sporun sosyal görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 63-72.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdigül, Y. (2019). Geleneksel sporların Türk sinemasında sunumu. *Türk halklarının geleneksel spor oyunları VIII*, Kahramanmaraş, 16-18 Kasım 2019.